

Ben Macintyre

Š P I Ó N

a
zradca

IKAR

Najpútavejší špionážny príbeh
z obdobia studenej vojny

Ben Macintyre

Š P I Ó N
a
Zradca

IKAR

Ben Macintyre
THE SPY AND THE TRAITOR

Copyright © 2018 by Ben Macintyre Books Ltd
Translation © 2021 by Róbert Hrebíček
Lyrics from Brothers in Arms © Mark Knopfler
and Crockford Management
Jacket design © 2021 by Juraj Šramko
Slovak edition © 2021 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-7294-1

Na pamiatku
Joanny Macintyrovej
(1934 – 2015)

„Mal dva životy: jeden otvorený, ktorý videli
a poznali všetci, čo oň prejavovali záujem,
a druhý, ktorý prebiehal tajne.“

Anton Pavlovič Čechov: *Dáma so psíkom*

Obsah

<i>Zoznam ilustrácií</i>	9
--------------------------------	---

Úvod: 18. mája 1985	13
---------------------------	----

PRVÁ ČASŤ

1. KGB	19
2. Strýko Gormsen	40
3. SUNBEAM	60
4. Zelený atrament a mikrofilm	83
5. Plastová taška a tyčinka Mars	111
6. Agent BOOT	136

DRUHÁ ČASŤ

7. Konšpiračný byt	155
8. Operácia RJAN	177
9. Koba	199
10. Pán Collins a pani Thatcherová	216
11. Ruská ruleta	244

TRETIA ČASŤ

12. Mačka a myš	273
13. Čistič	299
14. Piatok 19. júla	327
15. Finlandia	353

EPILOG

16. Pas pre PIMLICA 377

Krycie mená a pseudonymy 399

Podakovanie 401

Vybraná bibliografia 403

Pramene 406

Register 412

Zoznam ilustrácií

1. časť

1. Rodina KGB: Anton a Oľga Gordijevskí s dvoma menšími deťmi.
2. Súrodenci Gordijevskí: Vasilij, Marina a Oleg.
3. Atletický tím Moskovského štátneho inštitútu medzinárodných vzťahov.
4. Bežec na dlhé trate, trénujúci na brehu Čierneho mora.
5. Oleg Gordijevskij za študentských čias.
6. Anton Gordijevskij v uniforme KGB, ktorú mal vo zvyku nosiť.
7. Vasilij Gordijevskij, mimoriadne úspešný „ilegál“ KGB.
8. Lubianka: ústredie KGB, známe ako „Centrum“.
9. Oleg Gordijevskij v uniforme KGB – ambiciózny, verný a skvele vycvičený dôstojník.
10. Stavba Berlínskeho múru, august 1961.
11. Pražská jar, 1968. Osamotený protestujúci sa stavia na odpor sovietskemu tanku.
12. Fotografie Gordijevského, ktoré pri tajnom sledovaní zhotovila dánska spravodajská služba.
13. Pri bedmintonovej štvorhre s neidentifikovaným partnerom v Kodani.
14. Pri pobreží Baltského mora s Michailom Ľubimovom.
15. Pri ceste v Dánsku s Ľubimovom, jeho manželkou Tamarou a Gordijevského prvou manželkou Jelenou.
16. Arne Treholt s riadiacim dôstojníkom KGB Gennadijom Titovom.

17. Stig Bergling.
18. Gunvor Galtungová Haaviková bezprostredne po zatknutí v roku 1977.
19. Aldrich Ames približne v čase vstupu do CIA.
20. Správa, ktorú Ames rukou napísal riadiacim dôstojníkom KGB.
21. Ames s druhou manželkou Mariou del Rosario Casas Dupuyovou.
22. Sergej Čuvachin, ruský špecialista na obmedzovanie zbrojenia.
23. Plukovník Viktor Čerkašin.
24. Vladimir Kriučkov.
25. Jurij Andropov.
26. Plukovník Viktor Budanov zo Správy K, kontrarozviednej vetvy.
27. Nikolaj Gribin, Gordijevského bezprostredný nadriadený.
28. Viktor Gruško.
29. Signálne miesto.
30. Lejla Alijevová, Gordijevského druhá manželka.

2. časť

31. Lejla a jej dve dcéry po príchode do Londýna v roku 1982.
32. Sovietske veľvyslanectvo na Kensington Palace Gardens 13.
33. Gordijevského dcéry Marija a Anna.
34. Michael Bettaney.
35. Eliza Manninghamová-Bullerová.
36. Generál Arkadij Guk, rezident KGB, s manželkou a osobným strážcom.
37. Gukov dom na Holland Park 42.
38. Century House, londýnske ústredie MI6 do roku 1994.
39. Michael Foot.
40. Jack Jones.
41. Oleg Gordijevskij s Ronom Brownom a Janom Sarkocym.
42. Zostrelenie letu KAL 007 sovietskou stíhačkou v septembri 1983 vyvolalo rozsiahle protesty.
43. Margaret Thatcherová sa zúčastňuje na pohrebe sovietskeho vodcu Jurija Andropova v Moskve.
44. Bývalý sovietsky vodca Michail Gorbačov na stretnutí s Thatcherovou v rezidencii Chequers v decembri 1984.

45. Michail Lubimov.
46. Vedúci úradu vlády sir Robert Armstrong, zodpovedný za dohľad nad spravodajskými službami.
47. Signálne miesto na Kutuzovovom prospekte.
48. Chrám Vasilija Blaženého na Červenom námestí.
49. Taška zo supermarketu Safeway, únikový signál, ktorý vyslal Gordijevskij.
50. Aby dôstojník MI6 potvrdil prijatie signálu, mal prejsť popri Gordijevskom, nadviazať s ním krátky očný kontakt a jesť tyčinku Mars.
51. Miesto stretnutia južne od Vyborgu.
52. Jeden z únikových automobilov, ktoré šoféroval dôstojník MI6 vikomt Roy Ascot.
53. Cesta k slobode – prieskumná fotografia, ktorú urobili na únikovej trase počas cesty na sever.
54. Exfiltračný tím MI6 sa na ceste do Nórska zastavil, aby si spravil pamätnú fotografiu.
55. Jedna z troch vojenských hraničných bariér na vyborskej hranici.
56. Pohľad cez čelné sklo auta na jedného z dôstojníkov MI6, ktorých v dôsledku operácie PIMLICO vyhostili z Ruska.
57. Zatknutie Aldricha Amesa 21. februára 1994.
58. Fotografie Marie a Ricka Amesovcov po zatknutí.
59. Gordijevskij po šiestich rokoch núteného odlúčenia víta rodinu.
60. Zjednotení Gordijevskí pózujú fotografom v Londýne.
61. Gordijevskij s Ronaldom Reaganom v Oválnej pracovni v roku 1987.
62. Keď kráľovná v roku 2007 počas oficiálnych osláv svojich narodenín (Birthday Honours) udeľovala vyznamenania, z Gordijevského urobila Spoločníka rádu sv. Michala a sv. Juraja (Companion of the Most Distinguished Order of Saint Michael and Saint George, CMG).
63. Šéf CIA Bill Casey.
64. Špión vo výslužbe.

Poďakovanie za ilustrácie

1. časť: s. 1 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 2 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 3 súkromná zbierka; s. 4 *vľavo hore, vpravo ho-*

re súkromná zbierka; s. 4 *dolu* Avalon; s. 5 súkromná zbierka; s. 6 *hore* World History Archive/Alamy Stock Photo; s. 6 *dolu* akg-images/Ladislav Bielik; s. 7 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 8 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 9 súkromná zbierka; s. 10 *hore* Ritzau Scanpix/TopFoto; s. 10 *vľavo dolu* Bettmann Archive/Getty Images; s. 10 *vpravo dolu* Ritzau Scanpix/TopFoto; s. 11 *vľavo hore* Time Life Pictures/FBI/The LIFE Picture Collection/Getty Images; s. 11 *vpravo hore* Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; s. 12 *hore* Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; s. 13 *dolu* TASS/TopFoto; s. 14 *vľavo* súkromná zbierka; s. 14 *vpravo hore, vpravo dolu* EAST2WEST; s. 16 súkromná zbierka.

2. časť: s. 1 *hore* súkromná zbierka; s. 1 *dolu* *The Times*; s. 2 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 3 *dolu* Topfoto; s. 4 *hore* Tom Stoddart Archive/Hulton Archive/Getty Images; s. 4 *vľavo dolu, vpravo dolu* PA Images; s. 5 *vľavo hore* Popperfoto/Getty Images; s. 5 *vpravo hore* PA Images; s. 5 *dolu* Stewart Ferguson/Forth Press; s. 6 *hore* Allan Tannenbaum/Archive Photos/Getty Images; s. 6 *dolu* PA Images/TASS; s. 7 *hore* Peter Jordan/The LIFE Images Collection/Getty Images; s. 7 *vľavo dolu* EAST2WEST; s. 7 *vpravo dolu* *The Times*; s. 8 súkromná zbierka; s. 9 *hore* PA Images/TASS; s. 9 *vľavo dolu* © News Group Newspapers Ltd; s. 9 *vpravo dolu* archív Roberta Opieho; s. 10 *dolu* súkromná zbierka; s. 11 *hore, dolu* súkromná zbierka; s. 12 *hore* Sputnik/TopFoto; s. 12 *dolu* súkromná zbierka; s. 13 *hore* s láskavým povolením Johna Halliseyho/FBI/The LIFE Picture Collection/Getty Images; s. 13 *vpravo dolu* Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; s. 14 *hore* súkromná zbierka; s. 14 *dolu* Neville Marriner/ANL/-/REX/Shutterstock; s. 15 *hore* s láskavým povolením Ronald Reagan Library; s. 15 *vľavo dolu* PA Images; s. 15 *vpravo dolu* Diana Walker/The LIFE Images Collection/Getty Images; s. 16 Ilpo Musto/REX/Shutterstock.

Na zistenie autorských práv sa vyvinulo maximálne možné úsilie, no vydavateľ víta akékoľvek informácie, ktoré objasnia ich vlastníctvo v súvislosti s akýmkoľvek zobrazeným neasociovaným materiálom, a v ďalších vydaniach sa pokúsi zahrnúť opravy.

Úvod

18. mája 1985

Pre Správu K, oddelenie kontrarozvedky KGB, to bola bežná odpočúvacia práca. Trvalo necelú minútu, kým odomkli zámky na hlavných dverách bytu na ôsmom poschodí výškovej budovy, ktorá stála na Leninovom prospekte 103 v Moskve a bývali v nej dôstojníci KGB s rodinami.

Kým dvaja muži v rukaviciach a kombinézach začali metodicky prehľadávať byt, dvaja technici svižne a nenápadne nainštalovali odpočúvacie zariadenia. Za tapetu a podlahovú lištu vložili ploštice, do slúchadla telefónu dali živý mikrofón a do svietidiel v obývačke, spálni a kuchyni umiestnili videokamery. Keď po hodine skončili, v byte sotva zostal kút, kde KGB nemala oči a uši. Napokon si nasadili na tvár ochrannú masku a posypali oblečenie a topánky v skrini rádioaktívnym prachom. Mal dostatočne nízku koncentráciu, takže nevyvolal otravu, no stačil na to, aby Geigerove-Müllerove počítacie KGB mohli sledovať pohyb osôb. Nato odišli a starostlivo za sebou zatvorili hlavné dvere.

Po niekoľkých hodinách pristálo na moskovskom letisku lietadlo spoločnosti Aeroflot z Londýna, na ktorého palube cestoval istý vysoký dôstojník ruskej spravodajskej služby.

Plukovník Oleg Antonovič Gordijevskij z KGB bol na vrchole kariéry. Ako zázračné dieťa sovietskej spravodajskej služby usilovne stúpал po rebríčku hodností a po pôsobení

v Škandinávii, Moskve a Británii zostal jeho záznam bez poškrvny. Teraz ho vo veku štyridsaťšesť rokov povýšili na šéfa rezidentúry KGB v Londýne, čo bolo priam vysnívané zamestnanie, a pozvali do Moskvy, aby ho do funkcie formálne vymenoval šéf KGB. Očakávalo sa, že ako kariérny špión sa dostane na najvyššie miesta v bezpečnostnej a spravodajskej sieti, obrovskej a bezohľadnej, ktorá riadila Sovietsky zväz.

Gordijevskij, muž so zavalitou atletickou postavou, sa se-bavedome predieral davom na letisku. Vnútri však pociťoval náznak hrôzy. Oleg Gordijevskij, veterán KGB a verný tajný služobník Sovietskeho zväzu, bol totiž britský špión.

Agent s krycím menom NOCTON, ktorého niekoľko rokov predtým získala britská spravodajská služba s vonkajšou pôsobnosťou MI6, sa osvedčil ako jeden z najcennejších špiónov v dejinách. Obrovské množstvo informácií, ktoré odovzdal britským nadriadeným, zmenilo priebeh studenej vojny – rozbilo sovietsku špiónážnu sieť, pomohlo odvrátiť jadrovú katastrofu a poskytlo Západu jedinečnú príležitosť preniknúť do myslenia Kremľa v mimoriadne nebezpečnom období svetových dejín. O výnimočnej zbierke tajomstiev od ruského špióna informovali Ronalda Reagana aj Margaret Thatcherovú, no ani americký prezident, ani britská premiérka nepoznali jeho pravú totožnosť. O Gordijevského dvojacom živote netušila ani jeho mladá manželka.

Gordijevského vymenovanie za *rezidenta* KGB (ruský termín pre šéfa stanice KGB, známej ako *rezidentúra*) vyvolalo radosť v úzkom okruhu dôstojníkov MI6 zasvätených do prípadu. Ako najvyšší sovietsky tajný agent v Británii by totiž Gordijevskij odteraz mal prístup k najväčším tajomstvám ruskej špiónáže – mohol by informovať Západ o plánoch KGB skôr, ako by ich realizovala. KGB v Británii by bola vyradená z hry. Jeho náhle predvolanie do Moskvy však tím NOCTON znepokojilo. Niektorí v tom videli pascu. Na napochytré zvolanej schôdzke v londýnskom konšpiračnom byte nadriadení z MI6 ponúkli Gordijevskému možnosť prebehnúť a spo-

lu s rodinou zostať v Británii. Všetci účastníci chápali, čo je v stávke: ak sa vráti ako oficiálny rezident KGB, potom MI6, CIA a ich západní spojenci zo spravodajského hľadiska urobia terno. Ale ak padne do pasce, príde o všetko vrátane života. Pred rozhodnutím dlho a intenzívne uvažoval. „Vrátim sa tam.“

Dôstojníci MI6 znova preskúmali Gordijevského núdzový únikový plán s krycím názvom PIMLICO, ktorý vypracovali osem rokov predtým v nádeji, že ho nikdy nebudú musieť aktivovať. MI6 ešte nedostala zo ZSSR nikoho, nieto dôstojníka KGB. Zložitý a riskantný únikový plán bolo možné použiť iba v krajnom prípade.

Gordijevskij bol trénovaný na odhaľovanie nebezpečenstva. Keď kráčal moskovským letiskom, vynervovaný z vnútorného stresu, náznaky ohrozenia badal všade navôkol. Pasový úradník skúmal jeho doklady mimoriadne dlho, až potom ho mávnutím pustil ďalej. Kde zostal funkcionár, ktorý sa tam s ním mal stretnúť? Bol to predsa minimálny prejav zdvorilosti pre plukovníka KGB vracajúceho sa zo zámoria. Na letisku sa vždy prísne dbalo na dohľad, no dnes bolo nenápadných mužov a žien, zdanlivo postávajúcich a nečinných, ešte viac ako zvyčajne. Gordijevskij nastúpil do taxíka a vravel si, že keby KGB poznala pravdu, boli by ho zatkli v okamihu, keď vkročil na ruskú pôdu, a teraz by už smeroval k celám KGB, aby čelil výsluchu a mučeniu, po ktorom nasledovala poprava.

Pokiaľ to dokázal posúdiť, nikto ho nesledoval, keď vchádzal do dôverne známeho bytového domu na Leninovom prospekte a výťahom sa viezol na ôsme poschodie. Rodinný byt naposledy navštívil v januári.

Prvú zámku hlavných dverí odomkol ľahko, potom aj druhú. Dvere sa však nepohli. Tretiu zámku, staromódnu závoru z čias stavby bytového domu, ktosi zamkol.

Gordijevskij ju však nikdy nepoužíval, nemal od nej dokonca ani kľúč. Znamenalo to, že dovnútra sa dostal ktosi

s univerzálnym kľúčom a pri odchode omylom zamkol všetky tri zámky dverí. Musel to byť niekto z KGB.

Obavy z predchádzajúceho týždňa vykryštalizovali do mrazivého uvedomenia, desivého a ochromujúceho pochopenia, že do jeho bytu ktosi vnikol, prehľadal ho a pravdepodobne v ňom inštaloval odpočúvacie zariadenia. Bol podozrivým. Niekto ho prezradil. KGB ho sledovala. Špióna tajne sledovali iní špióni.

PRVÁ ČASŤ

